

KOMENTARZ do spraw o rozwód

Elżbieta Szczepanowska
pod redakcją
Jacka Ignaczewskiego

Wolters Kluwer

KOMENTARZ do spraw o rozwód

Elżbieta Szczepanowska

pod redakcją

Jacka Ignaczewskiego

Wolters Kluwer

Warszawa 2016

Stan prawny na 10 czerwca 2016 r.

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

Michał Dymiński

Łamanie

Fotedytor

Projekt okładki i stron tytułowych

Grafos

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ

Więcej na **www.legalnakultura.pl**
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-264-9088-0

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluger.pl

www.wolterskluger.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Na wokandzie

Rozdział	Sprawa	Strona	Sędzia referent
1.	Sprawy o rozwód – wprowadzenie	15	Elżbieta Szczepanowska
2.	Przesłanki rozwodu	21	Elżbieta Szczepanowska
3.	Postępowanie w sprawach małżeńskich	77	Elżbieta Szczepanowska
4.	Postępowanie w sprawie o rozwód	95	Elżbieta Szczepanowska
5.	Środki zaskarżenia	189	Elżbieta Szczepanowska
6.	Ponowny proces o rozwód	225	Elżbieta Szczepanowska
7.	Koszty procesu w sprawie o rozwód	238	Elżbieta Szczepanowska
8.	Skutki rozwodu	253	Elżbieta Szczepanowska

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie	15
ROZDZIAŁ 1. Przesłanki rozwodu	21
1.1. Zupełny i trwały rozkład pożycia jako przesłanka pozytywna rozwodu	23
1.1.1. Przyczyny rozkładu pożycia	35
1.1.2. Wina rozkładu pożycia przy orzekaniu rozwodu	49
1.2. Przesłanki negatywne rozwodu	55
1.2.1. Sprzeczność rozwodu z dobrem wspólnych małoletnich dzieci	56
1.2.2. Sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego	60
1.2.3. Żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia	64
1.2.3.1. Zgoda na rozwód małżonka niewinnego	66
1.2.3.2. Odmowa zgody na rozwód małżonka niewinnego ...	68
ROZDZIAŁ 2. Postępowanie w sprawach małżeńskich	77
2.1. Jurysdykcja w sprawach małżeńskich	78
2.1.1. Jurysdykcja uregulowana w rozporządzeniu Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r.	79
2.1.2. Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich rozpoznawanych w procesie	85
2.1.3. Jurysdykcja krajowa w sprawach małżeńskich rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym	87
2.2. Uznanie orzeczeń sądów państw obcych w sprawach małżeńskich ...	88
2.2.1. Wzór wniosku o uznanie zagranicznego orzeczenia rozwodowego	92
ROZDZIAŁ 3. Postępowanie w sprawie o rozwód	95
3.1. Legitymacja procesowa	98

3.2. Właściwość i skład sądu	102
3.3. Treść pozwu o rozwód	104
3.3.1. Wzór pozwu o rozwód	115
3.4. Przebieg postępowania	118
3.4.1. Posiedzenia sądu; protokół rozprawy	125
3.4.2. Mediacja w sprawie o rozwód	130
3.4.3. Zawieszenie postępowania	131
3.4.4. Umożnienie postępowania	135
3.5. Postępowanie zabezpieczające w sprawie o rozwód	137
3.5.1. Wzór wniosku o zabezpieczenie roszczeń alimentacyjnych przed wszczęciem sprawy o rozwód	146
3.5.2. Wzór wniosku powoda o zabezpieczenie kontaktów z dzieckiem na czas toczącego się postępowania o rozwód ...	148
3.5.3. Wzór postanowienia w przedmiocie wniosku o zabezpieczenie kontaktów	150
3.6. Wpływ postępowania o rozwód na inne postępowania	151
3.7. Rozstrzygnięcia w wyroku rozwodowym	154
3.7.1. Rozstrzygnięcie o winie	155
3.7.2. Rozstrzygnięcie o władzy rodzicielskiej, o kontaktach rodzica z dzieckiem i alimentach	160
3.7.3. Rozstrzygnięcie o wspólnym mieszkaniu małżonków	169
3.7.4. Podział majątku wspólnego w wyroku rozwodowym	174
3.7.5. Roszczenia alimentacyjne między małżonkami	176
3.7.6. Wzór wyroku sądu pierwszej instancji	185
ROZDZIAŁ 4. Środki zaskarżenia	189
4.1. Środki odwoławcze	190
4.1.1. Apelacja	190
4.1.1.1. Rozstrzygnięcia sądu po rozpoznaniu apelacji	198
4.1.1.1.1. Wzór wyroku sądu drugiej instancji	204
4.1.2. Zażalenie	209
4.1.3. Zażalenie do Sądu Najwyższego	213
4.2. Skarga kasacyjna	214
4.3. Wznowienie postępowania	215
4.4. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	220
ROZDZIAŁ 5. Ponowny proces o rozwód	225
5.1. Ponowny proces o rozwód po odrzuceniu pozwu o rozwód	225
5.2. Ponowny proces o rozwód po uprzednim umorzeniu	226
5.3. Ponowny proces o rozwód po prawomocnym oddaleniu poprzedniego powództwa o rozwód	230

5.4. Ponowny proces o rozwód po oddaleniu powództwa w tzw. fikcyjnym procesie rozwodowym	234
ROZDZIAŁ 6. Koszty procesu w sprawie o rozwód	238
6.1. Zwolnienie od kosztów sądowych	245
6.2. Wzór wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych w całości	247
6.3. Wzór oświadczenia o stanie majątkowym	248
ROZDZIAŁ 7. Skutki rozwodu	253
7.1. Skutki rozwodu o charakterze niemajątkowym	254
7.1.1. Ustanie małżeństwa	254
7.1.2. Możliwość zawarcia nowego małżeństwa	254
7.1.3. Powrót do nazwiska noszonego przed zawarciem małżeństwa	254
7.1.4. Ustanie praw i obowiązków małżeńskich	256
7.1.5. Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki	256
7.1.6. Skutki rozwodu dotyczące przysposobienia	257
7.2. Skutki o charakterze majątkowym	258
7.2.1. Ustanie ustawowej wspólności majątkowej	258
7.2.2. Możliwość podziału majątku wspólnego	260
7.2.3. Obowiązek dostarczenia środków utrzymania między rozwiedzionymi małżonkami	263
7.2.4. Wyłączenie od dziedziczenia ustawowego	266
7.2.5. Wygaśnięcie uprawnień i obowiązków określonych w art. 28–30 k.r.o.	267
7.2.6. Prawo do renty rodzinnej	268
7.2.7. Skutki podatkowe	271
7.2.8. Spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu mieszkalnego po rozwodzie	274
7.2.9. Wyrok rozwodowy jako podstawa wpisu w księdze wieczystej	276
7.2.10. Ustanie wspólności najmu lokalu mającego służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych rodziny	279
7.2.11. Prawo do kwatery wojskowej po rozwodzie	280
7.2.12. Prawo odmowy zeznań w kodeksie postępowania cywilnego i kodeksie postępowania karnego	292
7.2.13. Prawo do świadczenia wychowawczego w ramach programu „Rodzina 500 plus” po rozwodzie	292
7.2.13.1. Postępowanie w sprawach o świadczenie wychowawcze	295
7.2.13.2. Wzór wniosku o świadczenie wychowawcze	296
Wybór orzecznictwa	315

Wykaz orzeczeń	321
Podstawa prawna	329
Literatura	331
Aneks	337
Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)	337
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)	340

Wykaz skrótów

Akty prawne

- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 380 z późn. zm.)
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i z późn. zm.)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.r. – ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 308 z późn. zm.) – uchylona
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- rozporządzenie nr 2201/2003 – rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz. Urz. UE, wydanie specjalne 2004 r., rozdział 19, tom 6, s. 243–271, sprostowane w Dz. Urz. UE L 347 z 24 grudnia 2009 r.)
- u.k.s.c. – ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 623)
- u.o.p.l. – ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 150 z późn. zm.)
- u.s.m. – ustawa z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1222 z późn. zm.)
- u.z.s.z. – ustawa z dnia 20 maja 1976 r. o zakwaterowaniu sił zbrojnych (tekst jedn.: Dz. U. z 1992 r. Nr 5, poz. 19 z późn. zm.) – uchylona

u.z.s.z. RP	– ustawa z dnia 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 207)
ustawa FUS	– ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 748 z późn. zm.)
ustawa zmieniająca z dnia 25 czerwca 2015 r.	– ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. poz. 1062)

Organy orzekające

NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

Czasopisma, publikatory i inne

Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNApiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich (od 1990 r.)
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (1957–1989)
OTK ZU	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy
PiP	– Państwo i Prawo
Probl. Praw.	– Problemy Praworządności
PS	– Przegląd Sądowy
RiPr	– Rodzina i Prawo
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
St. Praw.	– Studia Prawnicze
USC	– Urząd Stanu Cywilnego

Wykaz skrótów

WPP	–	Wojskowy Przegląd Prawniczy
Zb. Urz.	–	Zbiór Urzędowy
ZN IBPS	–	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZP UKSW	–	Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Wprowadzenie

Zgodnie z art. 18 Konstytucji RP małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Z zasady trwałości związku małżeńskiego wynika, że jego ustanie następuje w sytuacjach określonych przepisami prawa. Małżeństwo ustaje na skutek:

- 1) śmierci jednego z małżonków (art. 1 § 1 i 2 k.r.o.);
- 2) unieważnienia małżeństwa (art. 17 k.r.o.);
- 3) uznania małżonka za zmarłego (art. 55 k.r.o.);
- 4) orzeczenia rozwodu (art. 56 k.r.o.).

Rozwód jest jednym ze sposobów spowodowania ustania małżeństwa. Jest instytucją tak dawną jak małżeństwo. W okresie międzywojennym prawo małżeńskie nie zostało zunifikowane (obowiązywało tzw. prawo dzielnicowe, które w różny sposób regulowało rozwód i separację).

Z dniem 1 stycznia 1946 r. dekretem z dnia 25 września 1945 r. – Prawo małżeńskie (Dz. U. Nr 48, poz. 270) instytucję rozwodu wprowadzono dla całego obszaru Polski, zniesiono instytucję separacji prawnej występującą w prawie małżeńskim obowiązującym w niektórych dzielnicach Rzeczypospolitej. W myśl art. 24 dekretu „na żądanie jednego z małżonków sąd orzeka rozwód, jeżeli uzna, że względ na dobro niepełnoletnich dzieci nie stoi temu na przeszkodzie, oraz jeżeli stwierdzi stały rozkład pożycia małżeńskiego”. W dekreście wymieniono ważne przyczyny rozkładu pożycia np.: „cudzołóstwo, nastawanie na życie powoda lub jego dziecka, odmawianie środków na utrzymanie rodziny, opuszczenie wspólnego zamieszkania bez słusznej przyczyny, dopuszczenie się przestępstwa hańbiącego, hulaszce lub rozwiązłe życie, uprawianie zajęcia hańbiącego

lub ciągnięcie zeń zysków, nałogowe pijaństwo lub narkomania, weneryczna choroba zaraźliwa dla małżonka lub niebezpieczna dla potomstwa, choroba psychiczna, niemoc płciowa przed ukończeniem 50 roku życia". W drodze wykładni art. 24 dekretu orzecznictwo ukształtowało zasadę rekryminacji, odmawiając małżonkowi, który wyłącznie swoim zawinionym zachowaniem doprowadził do trwałego rozkładu pożycia, możliwości uzyskania rozwodu na jego żądanie; dopuszczalne było orzeczenie rozwodu z winy obojga małżonków [B. Czech (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 366 i n. oraz powołana tam literatura].

Od 1 października 1950 r. obowiązywał kodeks rodzinny (ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r., Dz.U. Nr 34, poz. 308), który jako przesłankę rozwodu przyjął „zupełny i trwały” rozkład pożycia wywołany przez „ważne powody” (art. 29 § 1 k.r.) – bez ich wymieniania. Kodeks rodzinny przewidywał niedopuszczalność rozwodu ze względu na dobro małoletnich dzieci (art. 29 § 2 k.r.), a także, jeżeli „żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód” (art. 30 § 1 k.r.), „jednakże mimo braku takiej zgody sąd, mając na względzie interes społeczny, może orzec rozwód w przypadkach wyjątkowych, jeżeli małżonkowie pozostają w długotrwałym rozłączeniu” (art. 30 § 2 k.r.) [B. Czech (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, red. K. Piasecki, s. 368 i n.].

Obecnie instytucję rozwodu regulują przepisy ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2015 r. poz. 2082), który obowiązuje od 1 stycznia 1965 r. Podstawowe przesłanki rozwodowe, zawarte w art. 56 k.r.o., zostały przejęte z kodeksu rodzinnego z 1950 r. Usunięta została wzmianka o ważnych powodach rozkładu pożycia. Wprowadzono kolejną negatywną przesłankę rozwodową (art. 56 § 2 *in fine* k.r.o.), zgodnie z którą rozwód jest niedopuszczalny, jeżeli z innych względów (niż dobro dzieci) jego orzeczenie byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Inaczej niż w kodeksie rodzinnym z 1950 r. sformułowana została zasada rekryminacji – mimo braku zgody niewinnego małżonka rozwód jest dopuszczalny, jeżeli odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego (art. 56 § 3 *in fine* k.r.o.) [B. Czech (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy...*, red. K. Piasecki, s. 369].

Z powyższego wynika, że podstawy orzekania rozwodu nie uległy gruntownej zmianie, w związku z tym bogaty dorobek wypracowany przez orzecznictwo sprzed wejścia w życie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego może okazać się pomocny także współcześnie. Należy jednak pamiętać, aby korzystać z niego w odpowiednim zakresie. Uchwały całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego dotyczące spraw rozwodowych, które utraciły wiążący walor wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej, zachowały jednak znaczenie jako rodzaj wykładni sądowej (uchwała pełnego składu SN z dnia 5 maja 1992 r., KwPr 5/92, OSNC 1993, nr 1–2, poz. 1; art. 178 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 62 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym, tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 499 z późn. zm.).

Na podstawie danych statystycznych dotyczących orzekania rozwodów na przestrzeni 13 ostatnich lat można sformułować wniosek, że jest to istotny problem społeczny zarówno w Polsce, jak i w państwach Unii Europejskiej.

W Polsce w ostatnich latach ustaje ponad 200 tys. małżeństw rocznie, w tym około 30% w wyniku rozwodu, a pozostałych prawie 70% w wyniku śmierci współmałżonka. W latach 90. ubiegłego wieku oraz na początku bieżącego stulecia proporcje wynosiły niespełna 20 do ponad 80 (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/malzenstwa-i-dzietnosc-w-polsce,23,1.html>, dostęp: 6 maja 2016 r.).

W poszczególnych latach w Polsce liczba orzeczonych rozwodów przedstawiała się następująco: 2000 r. – 42 770; 2001 r. – 45 308; 2002 r. – 45 414; 2003 r. – 48 632; 2004 r. – 56 332; 2005 r. – 67 578; 2006 r. – 71 912; 2007 r. – 66 586; 2008 r. – 65 475; 2009 r. – 65 345; 2010 r. – 61 300; 2011 r. – 64 594; 2012 r. – 64 432; 2013 r. – 66 132; 2014 r. – 65 761 (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2015,3,9.html>, dostęp: 6 maja 2016 r.).

W 2014 r. na każdy 1000 istniejących małżeństw 7,3 zostało rozwiązanych orzeczeniem sądu, podczas gdy na początku lat 90. było ich 4,6. W ponad 2/3 przypadków powództwo o rozwód wnosi kobieta. Natomiast orzeczenie rozwodu z winy żony następuje w ponad 3% przypad-

ków (wina męża orzekana jest w 18% rozwodów), ale przeważnie sąd nie orzeka winy (ok. 74% rozwodów). Najczęściej jako przyczynę rozvodu małżonkowie deklarują niezgodność charakterów (ponad 1/3 wszystkich rozwodów), kolejne przyczyny to zdrada lub trwały związek uczuciowy z inną osobą (1/4 rozwodów) oraz alkoholizm (19%). Rozwiedzeni małżonkowie przeżywają ze sobą średnio około 14 lat (staż małżeński nieznacznie się wydłuża); z roku na rok są też trochę starsi. W 2013 r. statystyczny rozwiedziony mężczyzna miał średnio 40–41 lat, kobiety były o ponad 2 lata młodsze.

Wyznaczając opiekę nad małoletnimi dziećmi pozostającymi z rozwiedzonego małżeństwa, sąd najczęściej przyznaje opiekę wyłącznie matce (60% przypadków w 2013 r.), wyłącznie ojcu jedynie w około 5% przypadków, a w stosunku do 34% rozwiedzionych małżeństw orzeka wspólne wychowywanie dzieci (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/malzenstwa-i-dzietnosc-w-polsce,23,1.html>, dostęp: 6 maja 2016 r.).

W opracowaniu przygotowanym przez Główny Urząd Statystyczny w ramach zrealizowanego w listopadzie 2015 r. projektu Eurostatu dotyczącego dzietności, zawierania i rozpadu małżeństw oraz stanu cywilnego ludności w poszczególnych krajach Unii Europejskiej wskazano, że z punktu widzenia prawnego stanu cywilnego ponad połowa ludności w wieku 20 lat i więcej 28 krajów Unii Europejskiej żyje w związkach małżeńskich (55,3%). Ze spisów ludności przeprowadzonych około 2011 r. we wszystkich krajach Unii wynika, że osób rozwiedzionych jest 7,4%, ze zróżnicowaniem w poszczególnych państwach członkowskich. Kolejne grupy to kawalerowie i panny – 28,1%, osoby owdowiałe – 8,9%.

W poszczególnych państwach UE odsetek osób pozostających w małżeństwie jest zróżnicowany. Najwyższy – ponad 60% – odnotowano na Cyprze, Malcie, w Grecji, Rumunii i Polsce (por. tabela). Mniej niż połowa ludności (w wieku 20 lat i więcej) pozostaje w prawnym związku małżeńskim w Estonii, Szwecji, na Łotwie, Węgrzech, w Finlandii i Słowenii. Największy odsetek osób rozwiedzionych w krajach UE odnotowano na Łotwie, w Estonii i Czechach (13–15%), najniższy – na Malcie (0,6%), w Irlandii i we Włoszech.

Ludność w wieku 20 lat i więcej w krajach UE w 2011 r. według stanu cywilnego prawnego (w %)

Kraje	Kawalerowie, panny*	Żonaci, zamężne	Wdowcy, wdowy	Rozwiedzeni, rozwidzione	Inny i nieustalony
UE-28	28,1	55,3	8,9	7,4	0,3
Austria	28,6	53,2	8,6	9,5	0,0
Belgia	25,1	52,1	8,3	10,1	4,4
Bułgaria	26,2	54,2	12,6	7,1	0,0
Chorwacja	23,8	59,2	12,0	4,7	0,2
Cypr	23,9	64,6	5,8	4,9	0,9
Czechy	25,0	52,8	9,1	12,8	0,2
Dania	30,0	51,8	7,3	10,6	0,2
Estonia	32,0	41,5	10,8	14,5	1,2
Finlandia	32,0	48,3	7,1	12,3	4,4
Francja	32,7	51,0	8,3	8,1	0,0
Grecja	24,3	62,4	9,4	3,8	0,0
Hiszpania	29,8	56,5	7,9	5,8	0,0
Holandia	30,3	53,0	6,8	8,6	1,4
Irlandia	36,9	54,8	5,7	2,6	0,0
Litwa	21,0	54,4	12,6	12,0	0,0
Luksemburg	27,5	55,1	7,1	8,3	2,0
Łotwa	26,9	46,9	11,2	15,0	0,0
Malta	28,2	64,6	6,6	0,6	0,0
Niemcy	26,5	55,8	8,9	8,6	0,1
Polska	22,9	60,8	10,5	5,4	0,4
Portugalia	25,4	58,4	9,1	7,0	0,0
Rumunia	21,5	61,1	12,0	5,3	0,1
Słowacja	26,4	52,3	9,1	9,8	2,4
Słowenia	35,0	49,4	8,8	6,8	0,0
Szwecja	37,2	43,9	6,7	12,4	0,1

Wprowadzenie

Kraje	Kawalerowie, panny*	Żonaci, zameężne	Wdowcy, wdowy	Rozwiedzeni, rozwiedzione	Inny i nieustalony
Węgry	27,5	57,7	12,3	12,4	0,0
Wielka Brytania	30,3	52,7	7,5	9,4	0,0
Włochy	27,6	59,9	9,6	2,8	0,0

* Osoby niebędące do tej pory w związku małżeńskim lub w zarejestrowanym związku partnerskim.

Źródło: Eurostat (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/malzenstwa-i-dzietnosc-w-polsce,23,1.html>, dostęp: 6 maja 2016 r.)

Rozdział 1

Przesłanki rozwodu

Rozwiązane przez rozwód może być małżeństwo świeckie bądź małżeństwo kanoniczne, które od chwili zawarcia wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 17 listopada 2000 r. stwierdził, że orzeczenie sądu kościelnego o ważności bądź o ustaniu małżeństwa kanonicznego nie może mieć prejudycjalnego wpływu na orzeczenie sądu państwowego o ważności lub o ustaniu świeckiego związku małżeńskiego (wyrok SN z dnia 17 listopada 2000 r., V CKN 1364/00, OSNC 2001, nr 9, poz. 126). Zgodnie z art. 10 ust. 3 i 4 konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318), orzekanie o ważności małżeństwa kanonicznego, a także w innych sprawach małżeńskich przewidzianych w prawie kanonicznym, należy do wyłącznej kompetencji władzy kościelnej, natomiast orzekanie w sprawach małżeńskich w zakresie skutków określonych w prawie polskim należy do wyłącznej kompetencji sądów państwowych.

W myśl art. 10 ust. 1 konkordatu od chwili zawarcia małżeństwo kanoniczne wywiera takie skutki, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem polskim, jeżeli:

- 1) między nupturientami nie istnieją przeszkody wynikające z prawa polskiego,
- 2) złożył oni przy zawieraniu małżeństwa zgodne oświadczenie woli dotyczące wywarcia takich skutków i
- 3) zawarcie małżeństwa zostało wpisane w aktach stanu cywilnego na wniosek przekazany urzędowi stanu cywilnego w terminie 5 dni od

zawarcia małżeństwa; termin ten ulega przedłużeniu, jeżeli nie został dotrzymany z powodu siły wyższej, do czasu ustania tej przyczyny.

Ustalenia zawarte w konkordacie zostały zrealizowane m.in. w art. 1 § 2 i 3 k.r.o., w brzmieniu ustalonym ustawą z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 117, poz. 757). Według treści art. 1 § 2 k.r.o. małżeństwo kanoniczne może być źródłem powstania związku świeckiego, o czym decydują wyłącznie małżonkowie. Rozdzielność jurysdykcji sądów kościelnych i świeckich wynika w szczególności z zasadniczych różnic istniejących pomiędzy prawem polskim a prawem kanonicznym w odniesieniu do przyczyn ważności i ustania małżeństwa.

Orzeczenia sądów kościelnych mogą mieć natomiast znaczenie dowodowe w sądowym postępowaniu cywilnym. W doktrynie istnieją rozbieżności w ocenie charakteru prawnego dokumentów kościelnych, uznawanych bądź za dokumenty urzędowe (art. 244 § 2 k.p.c.), bądź za dokumenty prywatne szczególnego rodzaju (art. 245 k.p.c.).

W myśl art. 56 k.r.o., jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód. Jednakże mimo zupełnego i trwałego rozkładu pożycia rozwód nie jest dopuszczalny, jeżeli skutek niego miałoby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków albo jeżeli z innych względów orzeczenie rozwodu byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (§ 2). Rozwód nie jest również dopuszczalny, jeżeli żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest w danych okolicznościach sprzeczna z zasadami współżycia społecznego (§ 3).

Przesłankę pozytywną orzeczenia rozwodu stanowi trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Na podstawie przepisów art. 56 k.r.o. wyróżniamy także trzy przesłanki negatywne: żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia (chyba że drugi małżonek wyrazi zgodę na rozwód albo że odmowa jego zgody na rozwód jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego), sprzeczność rozwodu z dobrem wspól-

nych małoletnich dzieci oraz sprzeczność rozwodu z zasadami współżycia społecznego. Orzeczenie rozwodu jest dopuszczalne, gdy zachodzi przesłanka pozytywna, natomiast nie występują przesłanki negatywne.

1.1. Zupełny i trwały rozkład pożycia jako przesłanka pozytywna rozwodu

Jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd rozwiązał małżeństwo przez rozwód (art. 56 § 1 k.r.o.). Dopuszczalne jest orzeczenie rozwodu, jeżeli sąd ustali, że pożycie małżeńskie uległo zupełnemu i trwałemu rozkładowi, przy jednoczesnym ustaleniu braku przesłanek negatywnych. Decydujące jest istnienie rozkładu pożycia w dacie zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c.). Rozkład pożycia jest trwały, jeżeli ustały wszystkie więzi łączące małżonków, zupełny – jeżeli więzi te ustały na tyle dawno, że według zasad doświadczenia życiowego powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi.

Sąd rozwodowy powinien w pierwszej kolejności ustalić istnienie przesłanki pozytywnej, a następnie zbadać, czy nie istnieje przesłanka negatywna. Przykładowo, niedopuszczalność rozwodu w sytuacji, gdy żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia (art. 56 § 3 k.r.o.), możliwa jest wówczas, gdy sąd ustali, że ma miejsce rozkład pożycia. „Jeżeli w procesie o rozwód postępowanie dowodowe, którego zakres współokreśliły wnioski stron, dostarczyło materiału wystarczającego do ustalenia przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego oraz do ustalenia, że rozkład ten jest zupełny i trwały (art. 56 i n. k.r.o.), sąd nie ma obowiązku przeprowadzania z urzędu innych dowodów” (wyrok SN z dnia 10 grudnia 1998 r., I CKN 912/97, OSNC 1999, nr 6, poz. 117). Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 2002 r., III CKU 47/98, LEX nr 1162958: „W razie ustalenia istnienia materialnoprawnych przesłanek orzeczenia rozwodu (art. 56 k.r.o.) nie mają – dla uwzględnienia powództwa – znaczenia motywy, które skłoniły powoda do wytoczenia powództwa (np. «ucieczka» przed wierzycielami pozwanego). W sprawie o rozwód, jeżeli pozwany uznaje żądanie pozwu, a małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może, w myśl art. 442 k.p.c., ograniczyć postępowanie dowodowe do przesłuchania stron. Nie zwalnia to jednak sądu od ustalenia

okoliczności dotyczących rozkładu pożycia, a w razie uznania powództwa – także przyczyn, które skłoniły do tego stronę pozwaną” (G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1–61⁶*, Warszawa 2013, s. 385).

Przykład: *Małżeństwo trwające 10 lat ma dwoje dzieci. Trzy lata temu mąż wyjechał do pracy za granicę, do domu przyjeżdża co trzy miesiące. Z racji odległości małżonkowie prowadzą dwa gospodarstwa domowe. Mąż przysyła zarobione pieniądze żonie na potrzeby rodziny. Małżonkowie codziennie ze sobą rozmawiają, tęsknią za sobą, interesują się swoimi problemami, mają wspólne plany, wspólnie decydują o sprawach rodziny. Mąż ma zamiar wrócić do kraju. Czy taki stan może być uznany za zupełny i trwały rozkład pożycia? Nie. Chociaż małżonkowie nie mieszkają razem, istnieją między nimi silne więzi, które świadczą o istnieniu między nimi pożycia.*

W orzecznictwie wskazano, że „pożycie małżeńskie wyraża się w szczególnego rodzaju wspólnocie duchowej, fizycznej i gospodarczej. W zasadzie ustanie któregośkolwiek z elementów tej wspólnoty należy uznać za objaw rozkładu pożycia, nie przesądzając na podstawie tego tylko objawu stopnia rozkładu. Jednakże ustanie wspólnoty fizycznej lub gospodarczej może w konkretnym przypadku nie stanowić objawu rozkładu, jeżeli wynika ono z okoliczności niezależnych od małżonków lub z ich zgodnej woli uzasadnionej okolicznościami życiowymi. Przykładem takiej sytuacji może być ustanie współżycia fizycznego na skutek choroby małżonka, rozłączenie małżonków spowodowane pobytem w szpitalu, długotrwałym wyjazdem służbowym, pracą zarobkową małżonków w różnych odległych od siebie miejscowościach itp. Brak natomiast wspólnoty duchowej (jej istnienie może się przejawiać nawet tylko w korespondencji) będzie zawsze objawem rozkładu pożycia. Do uznania, że między małżonkami brak jest wspólnoty duchowej, nie jest konieczne stwierdzenie wrogiego lub choćby niechętnego stosunku ich do siebie. Zachowanie poprawnych stosunków, utrzymywanie kontaktów w interesie wspólnych dzieci itp. nie musi koniecznie oznaczać, iż więź duchowa małżonków została utrzymana i rozkład pożycia nie istnieje. Chodzi bowiem nie o jakąkolwiek więź duchową pomiędzy dwojgiem ludzi, lecz o więź charakterystyczną dla duchowej

wspólnoty małżeńskiej” (uchwała SN z dnia 28 maja 1955 r., I CO 5/55, OSNCK 1955, nr 3, poz. 46).

Przykład: *Małżonkowie mieszkają we wspólnym domu, jednak od lat nie odzywają się do siebie, nie utrzymują żadnych więzi fizycznych, nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego, nie spędzają wspólnie żadnych świąt. Każde z nich związane jest uczuciowo z inną osobą. Czy sytuację taką można traktować jako zupełny i trwały rozkład pożycia? Odpowiedź na to pytanie wydaje się twierdząca. Pomimo że małżonkowie mieszkają w jednym domu, brak między nimi bliskich więzi, których oczekuje się od małżonków.*

Pojęciem zupełnego i trwałego rozkładu pożycia zajmował się wielokrotnie w swoich orzeczeniach Sąd Najwyższy. W uchwale z dnia 28 maja 1955 r., I CO 5/55, OSNCK 1955, nr 3, poz. 46, Sąd Najwyższy wskazał, że „rozkład jest zupełny, gdy nie istnieje między małżonkami więź duchowa, fizyczna ani gospodarcza. Gdy jednak przy zupełnym braku więzi duchowej i fizycznej pozostały pewne elementy więzi gospodarczej, rozkład pożycia może być mimo to uznany za zupełny, jeśli utrzymanie elementów więzi gospodarczej (np. wspólnego mieszkania) wywołane zostało szczególnymi okolicznościami. Natomiast nawet sporadyczne tylko stosunki fizyczne między małżonkami z reguły będą wskazywać, że rozkład pożycia nie jest jeszcze zupełny.

Do uznania, że rozkład jest trwały, nie jest konieczne stwierdzenie, że powrót małżonków do pożycia jest bezwzględnie wyłączony. Wystarczy oparta na doświadczeniu życiowym ocena, że w okolicznościach sprawy powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi. Należy przy tym mieć na uwadze indywidualne cechy charakteru małżonków.

Trafna ocena trwałości rozkładu pożycia stron wymaga wyjaśnienia powodów, które wywołały rozkład. Jako założenie należy przyjąć, że tylko ważne powody mogą doprowadzić do powstania zupełnego i trwałego rozkładu. Za ważne powody można uznać takie tylko zachowanie się lub stan (np. zdrowia) stron, które w świetle doświadczenia życiowego zazwyczaj rozkład pożycia małżeńskiego wywołują i mogą być uznane za ważne powody rozkładu pożycia.

Przy wyjaśnianiu powodów rozkładu pożycia małżeńskiego oraz jego zupełności i trwałości należy mieć na względzie, że wprawdzie czasem jedno zdarzenie bywa powodem rozkładu, zazwyczaj jednak takim powodem są fakty powtarzające się albo fakty różnego rodzaju. Poszczególne fakty (jak np. trwała odmowa współżycia małżeńskiego) mogą być skutkiem innych faktów, niezależnie jednak od tego same mogą także stanowić ważny powód rozkładu.

W przypadku, gdy sąd na podstawie okoliczności sprawy ocenia rozkład pożycia jako zupełny, a strony podają jako powody rozkładu okoliczności błahe, sąd powinien przede wszystkim poddać kontroli swój wniosek co do zupełności rozkładu. Jeżeli zdania w tym zakresie nie zmienia, a istotnie ważnych powodów rozkładu, innych niż podane przez strony, nie stwierdza, z reguły powinien dojść do wniosku o nietrwałości rozkładu pożycia stron, a w konsekwencji oddalić powództwo o rozwód”.

Pewne – nawet poprawne – zachowania między małżonkami nie podważają trwałości i zupełności rozpadu pożycia małżeńskiego. Wspólne uczestniczenie w wyborach, koncertach czy przyjęciach u znajomych, a także wspólne spożywanie niektórych posiłków i pomoc w czasie choroby nie świadczą o nawiązaniu pożycia małżeńskiego. Trzeba bowiem odróżnić poprawne stosunki między skłóconymi małżonkami, taktowne zachowanie się ludzi, od serdecznych więzów małżeńskich i wzajemnych uczuć małżonków (wyrok SN z dnia 13 grudnia 1999 r., I CKN 294/98, LEX nr 1231352). Jeżeli małżonkowie nie są w stosunku do siebie tolerancyjni, brakuje im akceptacji dla różnic w charakterach, przekonaniach, pozostają w ciągłym konflikcie, to trudno uznać, że do rozpadu pożycia nie doszło. Brak uczucia między małżonkami, nieprowadzenie wspólnego gospodarstwa, podział mieszkania do korzystania dokonany przez strony, izolowanie się małżonków w oddzielnych pokojach, niewspółżycie fizyczne może być ocenione przez sąd jako zupełny i trwały rozkład pożycia. Nie zmienia tego faktu to, że strony wspólnie zasiadają do posiłku czy wyświadczają sobie pomoc w chorobie.

W orzeczeniu z dnia 24 kwietnia 1951 r., C 667/50, OSN 1953, nr I, poz. 9, Sąd Najwyższy stwierdził, że rozkład pożycia małżeńskiego, nawet istniejący przez pewien czas, nie zawsze przekształca się w rozkład trwa-

ły i zupełny, niekiedy może być przemijający. Przyczyną przekształcenia się rozkładu w trwały i zupełny mogą być bądź te same fakty, które są przyczyną rozkładu małżeństwa, o ile narastają ilościowo i stale, bądź też inne fakty, nawet pojedyncze, o ile przyczyniają się do tego, że pogłębiają proces rozkładu tak radykalnie, iż znika nadzieja na jego likwidację. Nawet jednorazowy postępek małżonka może stać się przyczyną trwałego i zupełnego rozkładu; dotyczy to w szczególności takich faktów, jak cudzołóstwo i ciężka zniewaga. Reakcja małżonka w formie ciężkich zniewag na nieodpowiednie zachowanie się drugiego małżonka jest niedopuszczalna i nie można przyjmować w tym zakresie żadnej kompensaty.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 14 grudnia 1984 r., III CRN 272/84, OSNCP 1985, nr 9, poz. 135, wskazał, że krótki upływ czasu od daty zawarcia związku małżeńskiego przez osoby w młodym wieku i krótki stosunkowo okres rozkładu pożycia nie wyłączały same przez się orzeczenia rozvodu z uzasadnieniem, że rozkład pożycia z tych względów nie jest zupełny i trwały, jeżeli poza tym nie wchodzi w grę żadna z negatywnych przesłanek rozvodu. W uzasadnieniu wyroku Sąd Najwyższy stwierdził, że z przepisu art. 56 § 1 k.r.o. nie wynika, aby krótki upływ czasu od daty zawarcia małżeństwa przez osoby w młodym wieku i krótki stosunkowo okres rozkładu pożycia wyłączały możliwość orzeczenia rozvodu, przy braku innych przesłanek negatywnych. W konkretnej sytuacji życiowej małżonków można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że więź fizyczna, psychiczna i gospodarcza nie ma szans rozwoju w przyszłości, mimo że niewiele czasu upłynęło od zawarcia małżeństwa i rozejścia się stron. Czynniki upływu czasu może odgrywać istotną rolę w kwestii rozkładu pożycia małżeńskiego, nie można mu jednak nadawać absolutnego znaczenia przy orzekaniu rozvodu. Nie ma obecnie podstaw do sugerowania się stanowiskiem wyrażonym w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 26 kwietnia 1951 r., C. Prez. 798/51, Zb. Orz. SN 1952, nr I, poz. 1, na tle innego stanu prawnego. Wskazano tam, że „doświadczenie życiowe uzasadnia wnioski, że takim okresem będzie w zasadzie okres pięcioletni”. Tego rodzaju dyrektywa nie została powtórzona przez Sąd Najwyższy w uchwale pełnego Składu Izby Cywilnej z dnia 18 marca 1968 r., III CZP 70/66, OSNCP 1968, nr 5, poz. 77 – wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w za-

kresie stosowania przepisów art. 56 oraz art. 58 k.r.o. W okolicznościach danej sprawy można uznać, że rozkład pożycia małżonków może być uznany za zupełny i trwały mimo krótkiego upływu czasu od daty zawarcia związku małżeńskiego i stosunkowo krótkiego okresu rozkładu pożycia.

Małżonkowie zobowiązani są do wzajemnej lojalności i przyzwoitego zachowania wobec siebie przez cały czas trwania małżeństwa. Jeśli ich niewłaściwe zachowanie stało się przyczyną rozkładu pożycia, ponoszą tego skutki w postaci możliwości przypisania im winy rozkładu pożycia, z konsekwencjami przewidzianymi przez ustawę. Jeżeli niewłaściwe zachowanie małżonków miało miejsce już po powstaniu i utrwaleniu rozkładu pożycia i nie może być uznane za jego przyczynę, oceniać je trzeba z punktu widzenia przesłanki zasad współżycia społecznego, przewidzianej w art. 56 § 2 i 3 k.r.o. dla oceny zgodności orzeczenia rozwodu z tymi zasadami oraz oceny zgodności z nimi odmowy zgody na rozwód małżonka, któremu nie można przypisać winy. Jeśli zatem małżonek, który nie wyraża zgody na rozwód i któremu w myśl wyżej przedstawionej wykładni art. 57 § 1 w zw. z art. 56 § 1 k.r.o. nie można przypisać winy rozkładu pożycia, po wystąpieniu rozkładu zachowuje się w stosunku do drugiego małżonka w sposób niewłaściwy i naganny, to należy rozważyć, czy w tych okolicznościach jego odmowa zgody na rozwód nie powinna być oceniona jako sprzeczna z zasadami współżycia społecznego w rozumieniu art. 56 § 3 k.r.o. (wyrok SN z dnia 21 marca 2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843).

Przykład: *Piotr K. wnosił o rozwiązanie małżeństwa zawartego w 1991 r. bez orzekania o winie, a następnie żądał orzeczenia rozwodu z winy żony Iwony K. Pozwana nie wyrażała zgody na rozwód. Wybaczyła mężowi zdradę i zadeklarowała, że nadal go kocha. Podniosła, że ona w niczym nie zawniła zerwaniu pożycia i chce utrzymać związek małżeński. Sąd okręgowy wyrokiem oddalił powództwo o rozwód. Do lipca 2003 r. pożycie małżeńskie stron układało się bardzo dobrze, jednak od sierpnia powód odmawiał współżycia fizycznego z żoną i przestał z nią rozmawiać. Żona dowiedziała się o romansie męża. Iwona K. dążyła jednak do utrzymania małżeństwa, namawiała męża na wspólną terapię. Mąż nie był zainteresowany ratowaniem małżeństwa i wyprowadził się do*

konkubiny w 2005 r. W czasie wspólnego zamieszkiwania stron, od maja 2004 r., dochodziło między nimi do licznych konfliktów. Między małżonkami toczyły się sprawy karne, awantury kończyły się interwencją policji. Iwona K. została także oskarżona przez konkubinę męża o znieważenie i naruszenie nietykalności cielesnej. W 2007 r. mąż ponownie wprowadził się do wspólnego domu, jednak strony pozostawały nadal w konflikcie. Na podstawie wskazanych ustaleń sąd okręgowy stwierdził, że mimo wieloletniej separacji małżonków i związku Piotra K. z konkubiną nie można uznać, że nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego stron. Żona bowiem przez cały czas deklarowała chęć pojednania się z mężem. Sąd stwierdził, że nawet gdyby przyjąć, że między stronami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, to orzeczenie rozvodu nie byłoby możliwe, ponieważ powód jest wyłącznie winny rozkładowi. Sąd wskazał, że pozwana była dobrą żoną dbającą o rodzinę, wypełniała swoje obowiązki i nie zawiniła rozkładowi. Jej naganne zachowanie, na jakie wskazuje materiał zgromadzony w sprawach karnych, miało miejsce już po spowodowaniu przez powoda rozkładu pożycia małżeńskiego i było reakcją na romans męża oraz porzucenie przez niego rodziny. Sąd uznał też, że powód nie wykazał, by odmowa wyrażenia przez pozwaną zgody na rozwód była sprzeczna z zasadami współżycia społecznego, i z tych względów oddalił powództwo na podstawie art. 56 § 3 k.r.o. Powód wniósł apelację, w wyniku której sąd apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok i rozwiązał małżeństwo stron przez rozwód z winy obojga małżonków. Sąd uznał, że między stronami nastąpił z końcem 2003 r. trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, zapoczątkowany przez powoda w sierpniu 2003 r. Sąd apelacyjny nie podzielił stanowiska sądu pierwszej instancji, że wyłączną winę rozkładu pożycia ponosi powód. Stwierdził, że małżonkowie zobowiązani są do wzajemnej lojalności przez cały czas trwania małżeństwa, a zatem nawet wówczas, gdy już nastąpił rozkład pożycia, żaden z małżonków nie może zachowywać się w sposób, który rozkład ten może pogłębić. W ocenie sądu apelacyjnego naganne zachowanie pozwanej ustalone w sprawach karnych, choć miało miejsce dopiero od maja 2004 r., przyczyniło się do pogłębienia istniejącego już rozkładu pożycia małżeńskiego stron i należy je uznać za zawinione w rozumieniu art. 57 § 1 k.r.o. Nawet jeśli było ono reakcją na niewłaściwe zachowanie powoda, to przekroczyło dopuszczalne granice takiej reakcji. Sąd uznał także, że

nie ma podstaw do przyjęcia, iż zachodzi sprzeczność orzeczenia rozwodu z zasadami współżycia społecznego, i dlatego, zmieniając wyrok, orzekł rozwód z winy obu stron. Czy w przedstawionym stanie faktycznym rozstrzygnięcie sądu apelacyjnego może być uznane za prawidłowe? Sąd apelacyjny, orzekając o winie pozwanej rozkładu pożycia małżeńskiego stron, dokonał niewłaściwej wykładni art. 57 § 1 w zw. z art. 56 § 1 i 3 k.r.o. Zgodnie z art. 56 § 3 k.r.o. orzeczenie rozwodu nie jest dopuszczalne, gdy żąda go małżonek wyłącznie winny rozkładu pożycia, zaś winę tę ocenia się według zasad art. 57 k.r.o., zgodnie z którym sąd ustala, które z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia. Chodzi zatem o ustalenie winy za spowodowanie i utrwalenie rozkładu pożycia małżeńskiego, czyli o ustalenie zachowań, które doprowadziły do powstania i utrwalenia rozkładu, a co za tym idzie miały miejsce przed powstaniem i utrwaleniem rozkładu, a nie po tym fakcie. Rację ma sąd apelacyjny, wskazując, że także zachowania małżonka, które utrwalają już istniejący rozkład, są istotne z punktu widzenia art. 57 § 1 k.r.o., jednak tego stwierdzenia nie można odnieść do zachowań małżonków, jakie miały miejsce już po powstaniu i utrwaleniu rozkładu pożycia. Skoro rozkład jest już zupełny i trwały, to zachowania te nie wpływają na rozkład, a zatem nie można przyjąć istnienia związku przyczynowego (art. 361 § 1 k.c.) pomiędzy nimi a rozkładem pożycia małżeńskiego. Zachowania te nie mogłyby uzasadniać przypisania winy rozkładu pożycia małżonkowi, którego dotyczą (art. 57 § 1 w zw. z art. 56 § 3 k.r.o.). Jeżeli sąd apelacyjny ustalił, że rozkład pożycia małżeńskiego stron, zapoczątkowany przez powoda w sierpniu 2003 r., nastąpił z końcem 2003 r., to w świetle art. 56 § 1 k.r.o. należy przyjąć, że w tym czasie rozkład ten był już zupełny i trwały. Dla ustalenia w myśl art. 57 § 1 k.r.o., które z małżonków ponosi winę tego rozkładu, istotne są zatem zachowania małżonków, które miały miejsce przed grudniem 2003 r. Stosownie do art. 361 § 1 k.c. tylko one bowiem mogą być uznane za przyczynę rozkładu i ocenione jako zawinione spowodowanie rozkładu pożycia. Zachowania pozwanej wynikające z ustaleń w sprawach karnych, dotyczące dopiero okresu od maja 2004 r., nie mogą być potraktowane jako przyczyna rozkładu pożycia stron i uznane za zawinione przyczynienie się pozwanej do rozkładu. Co najwyżej zachowania pozwanej mogły być skutkiem rozkładu pożycia, a nie jego przyczyną, jeżeli zupełny i trwały rozkład nastąpił już z końcem 2003 r. Zachowania małżonków w okresie, gdy rozkład ich

pożycia małżeńskiego był już zupełny i trwały, nie są jednak bez znaczenia dla oceny przesłanek rozwodowych określonych w art. 56 k.r.o. (wyrok SN z dnia 21 marca 2003 r., II CKN 1270/00, LEX nr 78843).

W orzeczeniu z dnia 30 września 1952 r., C. 1819/51, OSN 1954, nr II, poz. 29, Sąd Najwyższy stwierdził, że jeżeli sąd oddalił powództwo o rozwód ze względu na brak trwałości rozkładu, dodatkowy wpływ dostatecznie długiego okresu, w ciągu którego małżonkowie nie będą żyli we wspólności małżeńskiej, może być tą nową okolicznością, która w powiązaniu z uprzednio zaistniałymi faktami uzasadni ponowne żądanie orzeczenia rozvodu, gdyż będzie ewentualnie dowodzić trwałości rozkładu pożycia. Sąd Najwyższy wskazał, że nawet biernie zachowanie się małżonków w czasie tego dodatkowego okresu może zarówno – jako trwałe opuszczenie jednego małżonka przez drugiego – stać się, stosownie do okoliczności sprawy, „ważnym powodem w rozumieniu art. 29 § 1 k.r.”, jak i dowodzić winy tego z małżonków, który w dalszym biegu wypadków wykaże lub będzie nadal wykazywał negatywne nastawienie do wznowienia pożycia małżeńskiego.

Przykład: *Małżeństwo Jacka i Ewy K., zawarte w 1983 r., zostało rozwiązane wyrokiem sądu okręgowego w 2009 r. Sąd uznał, że oboje małżonkowie byli winni rozkładu pożycia małżeńskiego. Z małżeństwa pochodzi dorosły obecnie syn – Jan. Z żądaniem rozvodu Jacek K. wystąpił już w 1996 r. i rozwód (z winy obu stron) został orzeczony. Wyrok ten został uchylony i ponownie rozpatrujący sprawę sąd okręgowy oddalił powództwo w 2003 r. Jacek K. wystąpił o rozwód ponownie w grudniu 2005 r. Podczas trwania związku małżeńskiego między stronami dochodziło do bardzo poważnych konfliktów, których wynikiem było składanie doniesień do organów ścigania (m.in. dochodzenie przeciwko powodowi o kradzież biżuterii, o znęcanie się nad żoną). Toczyło się także dochodzenie – w stosunku do syna stron – o znęcanie się psychiczne i fizyczne nad powodem. Postępowania te zostały umorzone. Natomiast w 2008 r. syn stron został skazany za znęcanie się nad powodem, a pozwana została uniewinniona od tego zarzutu. Pożycie małżeńskie między stronami ustało w 1996 r. Strony mieszkają we wspólnym domu, jednak prowadzą oddzielne gospodarstwo domowe, przy czym*

powód łoży pewne kwoty na remonty domu i wydatki związane z jego konserwacją. Powód sam przygotowuje sobie posiłki, ale w wyjątkowych sytuacjach uczestniczy we wspólnych posiłkach świątecznych i czyni to z motywów religijnych. Strony i syn stron zajmują osobne pokoje i sytuacja taka trwa od kilkunastu lat. Powód jest obecnie związany z inną kobietą. Podejrzewa żonę o niewłaściwe związki z synem, instrumentalne traktowanie go, manipulowanie członkami rodziny. Pozwana utrzymywała, że pożycie między małżonkami wciąż trwa i jest szczęśliwe. Jej zdaniem powód pozostaje pod wpływem sekty religijnej i jego postępowanie jest inspirowane przez tę sektę, przy czym jest to wynikiem jego kryzysu psychicznego. Stosunki między synem i powodem są złe, ograniczają się do rzadkich rozmów. Małżonkowie nie potrafią porozumieć się ze sobą nawet w sprawach drobnych; często między nimi dochodzi do awantur. W ocenie sądu okręgowego rozkład pożycia małżeńskiego między stronami jest trwały i zupełny. Małżonkowie są skłóceni ze sobą, toczą się między nimi procesy, są składane doniesienia o przestępstwach. Oznacza to brak szans na reaktywowanie małżeństwa. Winę za rozkład pożycia ponoszą obie strony. O winie powoda decyduje zdrada małżeńska, niedostateczna dbałość o syna; wina pozwanej polega natomiast na składaniu doniesień na męża i konfliktowości w życiu codziennym. Obie strony nie wykazywały zrozumienia dla własnych potrzeb, co negatywnie odbiło się na ich dziecku. W przedstawionym stanie faktycznym można mówić o trwałym i zupełnym rozkładzie pożycia małżeńskiego. Należy zaaprobować stanowisko sądu okręgowego, który stwierdził, że między małżonkami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Nie istnieje możliwość reaktywowania małżeństwa, mimo słownych deklaracji pozwanej, ponieważ stopień skłócenia małżonków, ich wzajemna niechęć, a czasem wrogość przemawiają przeciwko takiej możliwości. Orzeczeniu rozwodu nie stoją na przeszkodzie zasady współżycia społecznego (wyrok SN z dnia 10 lipca 2003 r., I CKN 503/01, LEX nr 121700) [por. także E. Szczepanowska (w:) *Prawo rodzinne*. Meritum, red. G. Jędrejek, Warszawa 2015, s. 367].

Ustaleniu, że między małżonkami nastąpił zupełny i trwały rozkład pożycia, nie stoi na przeszkodzie twierdzenie jednego z małżonków, iż widzi on możliwość powrotu do wspólnego pożycia. Zwłaszcza że zebra-

ny w sprawie materiału dowodowy daje podstawę do przyjęcia, że jest to twierdzenie gołosłowne.

Przykład: Powódka Anna J. domagała się rozwiązania małżeństwa zawartego w 1992 r. z Markiem J. z wyłącznej winy pozwanego, powierzenia jej wykonywania władzy rodzicielskiej nad małoletnimi córkami, urodzonymi w 1994 r. i 1999 r., zasądzenie alimentów w kwocie po 700 i 500 zł na każde dziecko oraz zwrotu kosztów procesu. W uzasadnieniu podniosła, że nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia z winy pozwanego, ponieważ mąż uchylał się od wykonywania obowiązków domowych, nie miał stałej pracy, zadłużał się, związał się też z inną kobietą. Pozwany wniósł o oddalenie powództwa. Twierdził, że nie nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia, nadal darzy żonę uczuciem i jest związany z dziećmi. Wyrokiem z dnia 12 października 2009 r. sąd okręgowy rozwiązał małżeństwo stron przez rozwód z winy pozwanego, wykonywanie władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi powierzył powódce, władzę rodzicielską pozwanego ograniczył do współdecydowania o istotnych sprawach dzieci, kosztami utrzymania dzieci obciążył oboje rodziców, zobowiązując pozwanego do płacenia alimentów na każde dziecko, obciążył pozwanego kosztami procesu.

Sąd ustalił, że początkowo małżeństwo układało się w miarę dobrze, później pozwany zaczął prowadzić działalność gospodarczą, którą wcześniej prowadził ojciec powódki. Mimo protestów powódki nie zrezygnował z tej działalności, w efekcie powstało znaczne zadłużenie, co doprowadziło do jej zakończenia. Relacje pomiędzy małżonkami pogorszyły się, pozwany nawiązał bliską znajomość z koleżanką z pracy. Pozwany nie miał stałej pracy, przez ostatnie dwa lata niełożył na utrzymanie rodziny. Strony od 2 lat nie współżyją fizycznie, nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego. Pozwany wychodzi popołudniami, wraca późno w nocy.

Od wyroku orzekającego rozwód apelację wniósł pozwany, domagając się jego zmiany i oddalenia powództwa, ewentualnie uchylenia wyroku i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. Pozwany twierdził, że widzi możliwość powrotu do pożycia małżeńskiego. Z okoliczności faktycznych sprawy wynikało jednak, że są to twierdzenia gołosłowne, ponieważ pozwany, oprócz deklaracji składanych na rozprawie, nie podejmował żąd-

nych działań zmierzających do pogodzenia się z żoną. Sam przyznał, że wychodzi popołudniami, wraca późno w nocy, gdy powódka i dzieci śpią, wstaje, gdy powódka i dzieci już wyszły, nie powiedział powódce, co robi wieczorami, przypuszcza jedynie, że żona wie, co on robi. Czy w tak przedstawionym stanie faktycznym zasadna jest apelacja pozwanego? Należy wskazać, że sąd pierwszej instancji ustalił prawidłowy stan faktyczny, trafnie ocenił zebrany w sprawie materiał dowodowy, a dokonując tej oceny, nie przekroczył zasady swobodnej oceny dowodów, prawidłowo też zastosował prawo materialne. Trafnie w szczególności ustalił, że pomiędzy stronami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia, a winę za ten rozkład ponosi pozwany i żadna negatywna przesłanka procesowa nie występuje. Rozkład pożycia jest trwały jeżeli ustały wszystkie więzi łączące małżonków, zupełny – jeżeli więzi te ustały na tyle dawno, że według zasad doświadczenia życiowego powrót małżonków do wspólnego pożycia nie nastąpi.

Strony od 2 lat nie współżyją fizycznie, nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego. Powódka twierdzi, iż nie widzi żadnej możliwości powrotu do wspólnego pożycia. Pozwany wprawdzie mówi, że widzi takie możliwości, jednakże zebrany w sprawie materiał dowodowy daje podstawę do przyjęcia, że są to twierdzenia gołosłowne. Do przyjęcia winy pozwanego w powstaniu rozkładu pożycia nie jest konieczne udowodnienie pozwanemu zdrady, wystarczy, że zachowanie się pozwanego wskazywało na pozory zdrady. Zbyt częste przebywanie przez pozwanego w towarzystwie innej kobiety, jej wizyta u niego w domu podczas nieobecności żony, częsty kontakt telefoniczny, zdjęcia tej kobiety w aparacie fotograficznym pozwanego mogły wywołać u powódki uzasadnione podejrzenie, że pozwany jest związany z tą kobietą, i już to wystarczy do przyjęcia zawinienia pozwanego w rozkładzie pożycia, gdyż pozwany swym zachowaniem naruszył obowiązek wierności, skonkretyzowany w art. 23 k.r.o., co miało wpływ na powstanie rozkładu. Mąż swoim zachowaniem naruszył wynikający z art. 23 k.r.o. obowiązek wzajemnej pomocy i współdziałania dla dobra rodziny oraz wynikający z art. 27 k.r.o. obowiązek przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny. Świadczy o tym fakt, że mając ku temu możliwości, nie podejmuje pracy, mimo ciągłych deklaracji, że ją podejmie. Nie łoży regularnie na utrzymanie rodziny, w tym dwóch nastoletnich córek, nie pokrywa nawet kosztów swego utrzymania, mieszkając w domu teścia, nie

wypełnia obowiązków domowych, faworyzuje jedną córkę kosztem drugiej, co powoduje niekorzystny wpływ na rozwój dzieci i zakłóca więź między rodzeństwem, nie uczestniczy w życiu rodziny, wychodzi wieczorami, nie mówiąc dokąd, i wraca późno w nocy. Wbrew zarzutom skarżącego brak podstaw do przyjęcia, że wtrącanie się innych osób w małżeństwo, w szczególności ojca powódki, uniemożliwia pogodzenie się stron, skoro pozwany poza głoślośnymi deklaracjami nie czyni żadnych prób pojednania się z żoną. Wobec powyższego apelacja pozwanego od wyroku orzekającego rozwód z jego winy okazała się pozbawiona uzasadnionych podstaw (wyrok SA w Katowicach z dnia 12 marca 2010 r., I ACa 51/10, LEX nr 1120376).

Odnosząc się do problemu ważności powodów rozkładu pożycia małżeńskiego, należy stwierdzić, że nie występuje on jako ustawowa przesłanka dopuszczalności rozvodu. Sąd Najwyższy w uchwale III CZP 70/66 wskazał, że ustalając zupełny i trwały rozkład pożycia, sąd nie jest obowiązany do oceny ważności jego powodów, tj. nie ma obowiązku badać, czy w świetle zasad współżycia społecznego można je uznać za wystarczająco doniosłe. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że aktualna jest potrzeba wyjaśniania przyczyn tego rozkładu jako istotnego elementu całokształtu okoliczności, które uzasadniają żądanie rozvodu lub sprawiają, że żądanie to jest bezpodstawne. Sąd ma obowiązek wszechstronnego wyjaśnienia, jakie były przyczyny rozkładu, tj. jakie okoliczności doprowadziły do jego powstania.

1.1.1. Przyczyny rozkładu pożycia

Nie istnieje ustawowy katalog przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego. Nie zostały one wskazane w przepisach prawa, gdyż nie byłoby to możliwe ze względu na różnorodność sytuacji. Pomocne w ich określaniu będzie bogate orzecznictwo sądów. W sprawie o rozwód sąd, ustalając przyczyny powstania rozkładu pożycia, nie stwierdza, w jakim stopniu każda ze stron przyczyniła się do powstania rozkładu pożycia małżeńskiego. Przyczyny można próbować klasyfikować ze względu na rodzaj, charakter, nie można ich jednak dzielić na ważne i mniej ważne. Mogą leżeć po obu stronach – po stronie męża lub żony. W piśmiennictwie interesujących

wyborów i zestawień orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów powszechnych oraz klasyfikacji przyczyn rozkładu pożycia dokonali m.in. J. Gudowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo*, Kraków 1998; Z. Krzemiński, *Rozwód. Praktyczny komentarz. Orzecznictwo. Piśmiennictwo. Wzory pism*, Kraków 2007; J. Panowicz-Lipska (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2014. Wskazana klasyfikacja nie wyczerpuje jednak wszystkich sytuacji mogących wskazywać na przyczyny zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego.

Można zatem wyróżnić następujące przyczyny zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego:

- 1) zawinione (np. zdrada, groźba, opuszczanie współmałżonka, lenistwo, prostytucja, skazanie za zbrodnię małżonka prawomocnym wyrokiem, brak szczerości, alkoholizm, narkomania, hazard, zatajanie choroby, złe traktowanie członków rodziny, nieetyczne postępowanie, beczynny tryb życia, alkoholizm, narkomania, agresja, odmowa wzajemnej pomocy, zmiana wyznania, poniżanie małżonka);
- 2) niezawinione (np. choroba fizyczna lub psychiczna, różnica charakterów, niedobór seksualny, impotencja);
- 3) zawinione lub niezawinione w zależności od okoliczności (np. bezpłodność, niewłaściwe zachowanie się rodziny współmałżonka, różnica światopoglądów, różnica wieku między małżonkami, wady oświadczenia woli, choroba psychiczna).

Ad 1) Zawinione przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego.

Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń stwierdził, że „nawet jednorazowy postępek małżonka może stać się przyczyną trwałego i zupełnego rozkładu; dotyczy to w szczególności takich faktów, jak cudzołóstwo i ciężka zniewaga. Reakcja małżonka w formie ciężkich zniewag na nieodpowiednie zachowanie się drugiego małżonka jest niedopuszczalna i nie można przyjmować w tym zakresie żadnej kompensaty” (orzeczenie SN z dnia 24 kwietnia 1951 r., C 667/50, OSN 1953, nr I, poz. 9).

Udowodnione naruszenie przez jedno z małżonków obowiązku wierności małżeńskiej nie może usprawiedliwiać pominięcia oceny innych zdarzeń, które mogły okazać się istotne przy orzekaniu o winie. Zasady doświadczenia życiowego wskazują bowiem, że w małżeństwie nawet ciężkie

przewinienia bywają wybaczone, a pojęcie pożycia małżeńskiego zawiera wiele wątków faktycznych i stanowi raczej proces niż stan niezmienny (wyrok SN z dnia 15 września 1999 r., III CKN 344/98, LEX nr 1217903).

Przykład: *Małżeństwo K., zawarte w 1990 r., po 20 latach funkcjonowania uległo pełnemu rozkładowi z winy męża, który dopuścił się zdrady małżeńskiej i wyprowadził się na dwa lata do konkubiny do Francji. Czy negatywne nastawienie żony do męża po jego powrocie do kraju może zostać uznane za okoliczność niemającą wpływu na funkcjonowanie małżeństwa ze względu na wskazaną wyżej przyczynę rozkładu? Przy badaniu przez sąd w sprawie o rozwód przyczyn i winy rozkładu pożycia nie można poprzestać na wskazaniu wyłącznie zdrady jako takiej przyczyny. Małżonkowie bowiem mogą sobie wzajemnie wybaczyć nawet największe przewinienia, a jednocześnie brak chęci porozumienia między nimi nawet w mniej ważnych sprawach może być przyczyną rozkładu pożycia.*

W odniesieniu do zdrady Sąd Najwyższy stwierdził, że pożycie małżeńskie przy jednoczesnym pożyciu jednego z małżonków z inną osobą jest pożyciem mającym cechy rozkładu; małżeństwo takie nie należy do zasługujących na ochronę ze względu na interes społeczny (orzeczenie SN z dnia 20 listopada 1951 r., C 839/51, OSN 1954, nr I, poz. 1). W wyroku z dnia 8 kwietnia 1999 r., II CKN 248/98, LEX nr 1212978, Sąd Najwyższy wskazał, że do przyczyn rozkładu pożycia małżeńskiego należy zaliczyć takie okoliczności, jak wieloletnia odmowa pożycia małżeńskiego czy zdrada małżeńska.

Dochowanie wierności, która stosownie do art. 23 k.r.o. jest jednym z obowiązków każdego z małżonków, nie polega jedynie na utrzymywaniu stosunków płciowych przez małżonków tylko ze sobą i powstrzymywaniu się od kontaktów seksualnych z innymi osobami. Naruszeniem obowiązku wierności jest także takie zachowanie się małżonka, które sprawia pozory naruszenia tego obowiązku (wyrok SN z dnia 16 września 1999 r., II CKN 486/98, LEX nr 1216808). W dawniejszym orzeczeniu Sądu Najwyższego wskazano nawet, że zamieszkanie kobiety zameężnej w jednej izbie z innym mężczyzną w warunkach stwarzających pozory zdrady małżeńskiej i to trwające stale, przez dłuższy czas, może być uznane za zawnioną przez nią przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego bez potrzeby

zakwalifikowania tego jako cudzołóstwa (orzeczenie SN z dnia 19 grudnia 1950 r., C 322/50, OSN 1953, nr I, poz. 7). Należy stwierdzić, że naruszeniem obowiązku wierności jest także takie zachowanie się małżonka, które sprawia pozory naruszenia tego obowiązku, nie jest przy tym konieczne, aby doszło do obcowania płciowego między małżonkiem a osobą trzecią.

Zgodnie z zasadami współżycia społecznego małżonek naruszający brutalnie godność i nietykalność osobistą współmałżonka musi liczyć się z ujemną dla siebie reakcją pokrzywdzonego i nie może żądać od niego w pełni takiego poprawnego ustosunkowania się, jakiego mógłby wymagać w normalnym pożyciu. Dlatego też uchybienia jednego małżonka obowiązkom małżeńskim, jako dające się usprawiedliwić winą drugiego z małżonków, nie dają podstawy do uznania ich za ważny powód rozkładu (orzeczenie SN z dnia 24 sierpnia 1955 r., I CR 348/55, OSN 1956, nr III, poz. 74).

Opuszczenie współmałżonka bez ważnej przyczyny może być przyczyną rozkładu pożycia. Nieusprawiedliwiony poważnymi względami wyjazd jednego z małżonków do innej miejscowości z zamiarem stałego w niej pobytu nie tylko nie pociąga za sobą obowiązku wyjazdu drugiego małżonka, ale też może być uznany za zawinione jego opuszczenie; taką nieusprawiedliwioną zmianą miejsca zamieszkania, mającą znamiona zawinionego opuszczenia drugiego małżonka, może być wyjazd męża wywołany chęcią założenia prywatnego przedsiębiorstwa handlowego i osiągnięcia w ten sposób większych dochodów. Uzależnianie pożycia z mężem od „przepisania” mieszkania na imię żony i darowania jej mebli może być uznane za współwinę żony w pogłębieniu powstałego już rozkładu wskutek nieusprawiedliwionego opuszczenia żony przez męża (orzeczenie SN z dnia 15 listopada 1951 r., C 1003/51, OSN 1953, nr I, poz. 17).

Przykład: *Małżeństwo S. mieszkało w Cieszyźnie. Mąż postanowił przenieść działalność gospodarczą do Szczecina i przeprowadzić się tam. Żona nie zgadzała się na wspólny wyjazd. Rozłąka małżonków trwała 4 lata. Mąż pod wpływem żądania żony zlikwidował działalność w Szczecinie, wynajął mieszkanie w Warszawie, mimo to nie doszło do przywrócenia pożycia małżeńskiego. Czy w takiej sytuacji przyczyną rozkładu pożycia może być opuszczenie współmałżonka? Należy przyjąć, że nieusprawiedliwiony poważnymi względami wyjazd jednego z małżonków do*

innej miejscowości z zamiarem stałego w niej pobytu nie tylko nie pociąga za sobą obowiązku wyjazdu drugiego małżonka, ale też może być uznany za zawinione jego opuszczenie.

Sytuacji, gdy ofiara przemocy ucieka przed agresorem, nie można uznać za zawinione porzucenie małżonka. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 grudnia 1997 r., I CKN 597/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 99, stwierdził, że opuszczenie przez żonę wraz z dziećmi wspólnego domu, stanowiące reakcję na poważne zagrożenie ze strony męża bezpieczeństwa osobistego i wspólnych dzieci, nie jest moralnie naganne i nie może być uznane za zawinione spowodowanie rozkładu pożycia małżeńskiego.

Lenistwo, nieróbstwo małżonka, jeżeli jest nieakceptowane przez drugiego małżonka, można potraktować jako przyczyny rozkładu pożycia. Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że takie zachowanie się małżonka, który będąc zdolny do pracy, bez dostatecznego usprawiedliwienia nie pracuje wcale lub pracuje w stopniu wysoce niedostatecznym, może być uznane za ważny powód rozkładu pożycia małżeńskiego, choćby małżonek ten dostarczał dostatecznych środków na utrzymanie rodziny z innych źródeł, np. z uprawiania spekulacji, ze stałych darów rodziny, z nagromadzonych uprzednio dużych zasobów, lub choćby sytuacja materialna rodziny (np. w związku z wysokimi dochodami drugiego małżonka) nie wymagała przyczyniania się tego małżonka do utrzymania rodziny. Takie zachowanie się małżonka będzie z reguły ważnym powodem rozkładu pożycia, o ile drugi małżonek na niewłaściwość tego zachowania zwrócił uwagę i domagał się jego zmiany (orzeczenie SN z dnia 9 marca 1956 r., IV CR 36/55, OSN 1956, nr IV, poz. 110).

W dawniejszych orzeczeniach Sąd Najwyższy wskazywał, że wzajemne denuncjowanie się małżonków przed władzami okupacyjnymi świadczy o ich wzajemnej głębokiej nienawiści i jest objawem zawinionego przez obie strony zupełnego i trwałego rozkładu pożycia małżeńskiego (orzeczenia SN: z dnia 20 października 1952 r., C 42/52, OSN 1954, nr II, poz. 30, i z dnia 13 lutego 1951 r., C 447/50, OSN 1952, nr II, poz. 34).

Oskarżenie męża przez żonę o kradzież przedmiotu ze wspólnego mieszkania i spowodowanie tym przeciwko niemu postępowania karnego za-

kończącego wyrokiem uniewinniającym stanowi w zasadzie wyraz rozkładu pożycia małżeńskiego (orzeczenie SN z dnia 18 września 1951 r., C 479/51, OSN 1952, nr I, poz. 30).

Przykład: *Adam S. zawinionych przyczyn rozkładu pożycia upatrywał w zachowaniu żony, wskazując, że po odbytych z nią przed zawarciem małżeństwa stosunku cielesnym stwierdził u siebie objawy choroby wenerycznej. Żona w czasie badania jej przez lekarza przyznała, że chorowała na chorobę weneryczną i przebyła w związku z tym kurację. Informację tę jednak uprzednio przed mężem zataiła. Czy brak szczerości co do przeszłości małżonka może być przyczyną rozkładu pożycia? Brak szczerości dotyczący przeszłości małżonka może być w pewnych okolicznościach przyczyną zupełnego rozkładu pożycia. Wzajemna szczerość, do której obowiązani są małżonkowie, nie sięga tak daleko, aby obejmowała przeszłość każdego z nich, jeżeli ślady tej przeszłości nie znajdują odbicia w obecnej sytuacji życiowej małżonków (orzeczenie SN z dnia 11 listopada 1954 r., II C 1492/53, OSN 1955, nr III, poz. 62).*

Zmianę wyznania przez jedno z małżonków, zmianę wyznania dzieci bez akceptacji drugiego z małżonków można uznać za zawinienie w rozkładzie pożycia małżeńskiego, zwłaszcza gdy ze zmianą jest też związana zmiana tradycji rodzinnych i gdy powstała w związku z tym sytuacja ma wpływ na pożycie małżeńskie (wyrok SA w Katowicach z dnia 25 lutego 1998 r., I ACa 729/97, OSA 1998, z. 11–12, poz. 49).

Przykład: *Małżonkowie A. zawarli związek małżeński w 1973 r. Z małżeństwa posiadają troje pełnoletnich już dzieci. Od 5 lat strony nie współżyją cieleśnie i nie prowadzą wspólnego gospodarstwa domowego. Od sierpnia 1996 r. strony mieszkają oddzielnie, gdyż mąż wyprowadził się do swojej matki. Z pozwem o rozwód wystąpiła żona. Pozwany nadużywał alkoholu i pod jego wpływem awanturował się i bił powódkę. Za znęcanie się nad powódką został skazany wyrokiem sądu karnego. Powódka w okresie trwania małżeństwa zmieniła wiarę z katolicyzmu na wyznanie świadków Jehowy. Na zgromadzenia świadków Jehowy zabierała też trzy córki. Pozwany był temu przeciwny, lecz z czasem przestał oponować. Powódka od czasu zmiany wyznania zaprzestała urządzać*

w domu święta. Pozwany sam ubierał sobie choinkę, a powódka wówczas najczęściej wyjeżdżała, nie przygotowując wieczerzy wigilijnej. Mąż przychodził do domu pijany, nie oddawał pieniędzy, wywoływał awantury. Kłótnie wywoływane były też przez powódkę, która miała o wszystko pretensje do męża, była agresywna i to było przyczyną tego, że strony nie mogły się porozumieć. Kilkakrotnie z powodu awantur interweniowała policja.

Sąd, orzekając rozwód, uznał, że istnieje pozytywna przesłanka orzeczenia rozwodu, jaką jest trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego stron (art. 56 k.r.o.), istnieją też podstawy do przyjęcia, że rozkład ten został zawiniony przez obie strony. Winę za zaistniały rozkład ponoszą oboje małżonkowie. Wina pozwanego tkwi w tym, że nadużywał alkoholu, wyzywał powódkę i ją bił. O winie tej przesądza wyrok karny, którym pozwany uznany został za winnego popełnienia przestępstwa znęcania się nad żoną. Wina powódki polega na tym, że wbrew woli pozwanego zmieniła wyznanie i zaangażowała do tego także córki. Było to przyczyną nieporozumień małżeńskich, a nawet rękoczynów. Ze zmianą wyznania powódka zmieniła tradycje rodzinne, nie urządzała świąt. Naruszyła w ten sposób obowiązki małżeńskie i przyczyniła się do pogłębienia rozkładu.

Apelację od wyroku rozwodowego złożyła powódka. Zarzuciła, że sąd wadliwie przyjął jako zawinioną przez nią przyczynę rozkładu pożycia zmianę wyznania. Zdaniem skarżącej prawo wyboru wyznania jest zagwarantowane konstytucją i nie można ze zmiany przez nią wyznania oraz związanej z tym zmiany tradycji świątecznych wywodzić jej zawinienia. Wnioskowała zatem o zmianę zaskarżonego wyroku i orzeczenie rozwodu z wyłącznej winy męża. Czy w tak przedstawionym stanie faktycznym apelacja powódki jest zasadna? Oddalając apelację powódki, sąd stwierdził, że każdy ma prawo decydowania o swoim wyznaniu i jest to prawo z zakresu bezwzględnych dóbr osobistych, lecz nie budzi też wątpliwości, że każdy ma prawo wyboru osoby małżonka konkretnego wyznania oraz prawo wychowywania dzieci w takim wyznaniu. Stąd zmianę wyznania przez jedno z małżonków, zmianę wyznania dzieci bez akceptacji drugiego z małżonków można uznać za zawinienie w rozkładzie pożycia małżeńskiego, zwłaszcza gdy ze zmianą związana jest też zmiana tradycji rodzinnych i gdy powstała w związku z tym sytuacja ma wpływ na pożycie małżeńskie. Żona wbrew woli męża zmieniła wyznanie, zaangażowała też w to córki, zaniechała urządzania tak

tradycyjnych świąt jak święta Bożego Narodzenia. Niewątpliwie musiało to mieć wpływ na sytuację rodzinną stron i nie stwarzało atmosfery zaufania, zgody, klimatu wspólnego przeżywania tradycyjnych świąt. Sytuacja ta pogłębiła istniejące już wcześniej między stronami rozdzwienki i nie sprzyjała pogodzeniu się małżonków (wyrok SA w Katowicach z dnia 25 lutego 1998 r., I ACa 729/97, OSA 1998, z. 11–12, poz. 49).

Ad 2) Niezawinione przyczyny rozkładu pożycia.

Choroba w zasadzie nie może być podstawą rozwodu, chyba że jest tego rodzaju, iż musi wywołać stały rozkład pożycia małżeńskiego bądź uniemożliwiając spełnianie obowiązków małżeńskich, bądź utrudniając je w wysokim stopniu, bądź wreszcie wywołując takie skutki, że nie można wymagać od drugiego małżonka, aby pozostawał z chorym małżonkiem w związku małżeńskim (orzeczenie SN z dnia 1 września 1948 r., To. C. 184/48, OSN 1949, nr II–III, poz. 38).

Możliwość przypisania małżonkowi winy w rozkładzie pożycia jest wyłączona w razie jego niepoczytalności, a także w wypadku przemijających nawet zakłóceń psychicznych, jeżeli w tych stanach dopuścił się on działania lub zaniechania, które doprowadziło do powstania zupełnego i trwałego rozkładu pożycia (wyrok SN z dnia 28 stycznia 2004 r., IV CK 406/02, LEX nr 529700). W uzasadnieniu wskazano, że sąd *meriti* na podstawie opinii biegłych lekarzy psychiatrów orzekł, że żona prezentuje cechy zaburzonej osobowości pod postacią osobowości paranoicznej, a w przeszłości występowały u niej zaburzenia psychiczne o obrazie ostrych wielopostaciowych zaburzeń psychotycznych bez objawów schizofrenii. Obecnie nie występuje u niej choroba psychiczna ani zaburzenia osobowości. W tak przedstawionej sytuacji faktycznej nie można żonie przypisać winy w rozkładzie pożycia, gdyż ustalono, że aktów agresji wobec męża dopuszczała się w przemijających stanach niepoczytalności.

Za ważny powód rozkładu pożycia małżeńskiego nie można byłoby uznać nieuleczalnej choroby małżonka, jeżeli jego stan wymaga udzielenia mu materialnej i moralnej pomocy. Sąd Najwyższy stwierdził, że „zasada ta nie może mieć jednak zastosowania do wypadku nieuleczalnej choroby psychicznej współmałżonka. Przy chorobie fizycznej zachodzi możliwość